

Urszula Paprocka-Piotrowska

*Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II
Instytut Filologii Romańskiej*

KONCEPTUALIZACJA PRZESTRZENI I CZASOWNIKI RUCHU W JĘZYKU POLSKIM I FRANCUSKIM JAKO OBCYM

Conceptualization of space and motion verbs in Polish and French as a foreign language

The following text presents part of a trans-lingual research project which aims at the comparison of the acquisition of French and Polish as second languages. The empirical research presented below attempts to answer questions about the extent of language categorisation (semantic/syntactic structures), characteristics of the mother tongue, and influences of the representation of the objective world in the moment when an adult who is learning a (typologically different) foreign language starts to use it in actual communication.

Tekst niniejszy przedstawia fragment szerszych badań translingwalnych, których celem jest systematyczne porównanie akwizycji języka francuskiego i polskiego jako języków obcych (Paprocka-Piotrowska 2008). Wychodząc od założeń neo-whorfizmu (Sapir 1978, Whorf 1982) i pojęcia *językowego obrazu świata* w ujęciu lubelskiej szkoły etnolingwistycznej (Bartmiński & Tokarski 1986, Bartmiński 2007), przedstawione poniżej wyniki badań empirycznych są przyczynkiem do odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu kategoryzacja językowa (struktury semantyczno-składniowe) właściwe dla języka ojczystego wpływa na przedstawienie „świata obiektywnego” (Wierzbicka 1978), w momencie, gdy dorośli uczący się języka obcego (typologicznie różnego) zaczyna się nim posługiwać w komunikacji. Rozważania przedstawione poniżej dotyczą szczegółowych zagadnień związanych z konceptualizacją i wyrażaniem ruchu (przemieszczenia się w przestrzeni) w krótkich tekstach narracyjnych stworzonych na potrzeby

badania. Eksperymentalny charakter obserwacji opartej na grupach 20-osobowych nie pozwala wprowadzić ani na ekstrapolację wyników na całość populacji uczących się (wszyscy Polacy uczący się francuskiego, wszyscy Francuzi uczący się polskiego), ani na jednoznaczne stwierdzenie sprawdzalności obserwowanych zachowań językowych w innych sytuacjach komunikacyjnych (wypowiedzi pisemne, komunikacja codzienna, zadania językowe nie-kontrolowane), nie mniej jednak ujawnia silne tendencje obu badanych grup, wykazując zasadnicze różnice właściwe dla symetrycznych połączeń: język polski jako ojczysty > język francuski jako obcy i język francuski jako ojczysty > język polski jako obcy.

1. Informatorzy i grupy kontrolne, dane i korpus, zadanie językowe i jego charakter

Dane objęte analizą pochodzą od czterech grup probantów dobranych jednorodnie ze względu na poziom opanowania języka (poziom 1/poziom 2), wiek (dorośli, najczęściej studenci) oraz warunki, w jakich najczęściej przebiegał u nich proces nabywania języka obcego (tu zazwyczaj uniwersytet, kursy letnie). Zebrany materiał empiryczny (dane językowe) pochodzące od uczących się uzupełnione zostały o porównywalny materiał językowy pochodzący od grup kontrolnych: dorosłych Francuzów i Polaków (studentów), rodzimych użytkowników języka. Wg skali zaproponowanej przez *Europejski System Opisu Kształcenia Językowego (ESOKJ 2003)*, uczący się francuskiego polscy studenci sytuują się odpowiednio na poziomach B1/B1+ (poziom 1) oraz B2/B2+ (poziom 2), a studenci francuscy uczący się polskiego jako obcego, odpowiednio na poziomach A1 (poziom 1) oraz A2 (poziom 2). Owe różnice w stopniu opanowaniu języka docelowego (A1/A2 i B1/B2) nie należy jednak traktować jako metodologicznej przeszkody: w zaproponowanych rozważaniach nie idzie bowiem o sprawdzenie czy na danych etapach akwizycji obie grupy zachowują się dokładnie w ten sam sposób, a raczej o to by zaobserwować jak przebiega kontinuum akwizycji: od poziomu początkowego do poziomu zaawansowanego.

Grupy kontrolne oraz grupy studentów polskich liczą po 20 osób; w celu utrzymania jednolitego profilu probantów, do grup studentów francuskich uczących się polskiego udało się zakwalifikować po 10 osób. Tym samym, całość porównań ilościowych (dane liczbowe pochodzące z 6 obserwowanych grup) przedstawiona jest najczęściej w formie procentowej.

Zadanie językowe, jakie wykonywali badani to opowiadanie 5-minutowego filmu rysunkowego (fragment kreskówki *Reksio Łyzwiarz*, cf. <http://filmpolski.pl>): historia wypadku, który wydarzył się w czasie jazdy na łyżwach po

słabo zamrożonym jeziorze¹. Takie zadanie badawcze, zgodnie z definicją *kompleksowego zadania językowego* (Levelt 1989) pozwala w założeniu na całościową obserwację procesu tworzenia komunikatu językowego: od jego konceptualizacji (*myśl*) po werbalizację (*słowo*).

Zebrane dane językowe, zarejestrowane na taśmach audio, zostały poddane transkrypcji w systemie CHILDES² (Mac Whinney 2000) oraz zanalizowane (po zakodowaniu) systemem CLAN³.

2. Klasyfikacja czasowników ruchu

Zastosowana do analizy typologia czasowników ruchu autorstwa Lamiroy (1983), dzieli tak zwane *czasowniki ruchu* na trzy w zasadzie nieprzecinające się klasy: *czasowniki przemieszczenia*, *czasowniki ruchu zorientowanego* oraz *czasowniki ruchu ciała*.

2.1. Czasowniki przemieszczenia

W grupie tej mieszczą się czasowniki typu: *maszerować*, *biec*, *jeździć na łyżwach*, *pływać*. Wyrażany przez nie ruch jest „wewnętrzny” (Tesnière 1976), koncentruje się bowiem w samym podmiocie, który go wykonuje (podmiot jako agens).

Ten kto *maszeruje*, *biegnie*, *jeździ na łyżwach*, *pływie* przemieszcza się z miejsca na miejsce, nie mniej jednak punkt odniesienia, w stosunku do którego odbywa się ruch, nie jest istotny (cf. Lamiroy 1983: *verbes de déplacement*, poniżej: *vdd*).

2.2. Czasowniki ruchu zorientowanego

Zaklasyfikowane tu zostały czasowniki typu: *wejść/wyjść*; *przyjść/odejść*; *wjechać*, *zjechać*. Skoncentrowane na przestrzeni, w której odbywa się przemieszczenie, wyrażają ruch „zewnętrzny” (Tesnière 1976): z punktu a do punktu b. Dla tej klasy czasowników istotny jest punkt odniesienia, w stosunku do którego ruch się odbywa, on to bowiem stanowi o sensie czasownika i orientuje przestrzennie przemieszczenie.

Czasowniki ruchu zorientowanego (u Lamiroy: *verbes de direction / verbes de déplacement orienté*, poniżej *vdo*) zazwyczaj występują w parach

¹ Protokół badawczy opracowany dla projektu APN 2JE 454 (CNRS, Francja) ; cf. Watorek 2004; Démagny i Paprocka-Piotrowska 2004.

² CHILDES: *Child Language Data Exchange System*.

³ CLAN: *Computerized Language Analysis*.

i wyrażają przemieszczenia odbywające się w kierunkach przeciwnych: *wejść/zejść, przyjść/odejść, wejść/wyjść*.

2.3. Czasowniki ruchu ciała

Kategoria ta grupuje czasowniki typu: *pochylić się, kucnąć, uklęknąć*. Wyrażają one ruch podmiotu, ale nie implikują przemieszczenia z jednego punktu do drugiego; odpowiadają bowiem zmianom postury ciała i jego pozycji. Podobnie jak w wypadku czasowników przemieszczenia (*vdd*) nie potrzebują specyfikacji punktu odniesienia, by zdefiniować odbywający się ruch (Lamiroy 1983: *verbes de mouvement du corps*, poniżej: *vmc*).

3. Wyrażanie ruchu w językach polskim i francuskim

3.1. Określenie ogólne a określenie szczegółowe

Kielski (1957-1960), Gniadek (1979), Gawętko (1989) i Florczak (1997) stwierdzają zgodnie, że w wypadku czasowników ruchu i pojęć związanych z ruchem, język polski charakteryzuje się większą dokładnością w semantycznym określaniu ruchu i typu przemieszczenia (zajmowanej pozycji). Klasyycznym przykładem jest tu zdanie: „Zeszyt *leży* na stole”, któremu w języku francuskim odpowiada: „Le cahier *est* sur la table” [zeszyt *jest* na stole].

Porównując czasowniki ruchu w obu językach, stosuje się najczęściej dychotomię: określenie ogólne (*expression générique*) vs określenie szczegółowe (*expression spécifique*); i tak, język polski optował będzie raczej za określeniem szczegółowym, podczas gdy język francuski, z natury swej bardziej analityczny, za określeniem ogólnym wymagającym „dopowiedzenia”:

Poustawiaj książki! [tzn. *ustaw* a nie np. *połóż*] vs Range les livres ! [*uporządkuj*].

3.2. Verbe-framed languages a satellite-framed languages

Wg typologii Talmy'ego (1985, 2000), różnice strukturalne pomiędzy polskim i francuskim, sprawiają, że języki te reprezentują także dwie w zasadzie przeciwne kategorie: o ile bowiem język francuski kodując trajektorię ruchu (*Path*) w samym tylko czasowniku należy do grupy języków *verbe-framed* (*V-languages*, np. języki romańskie), to język polski, kodując trajektorię między innymi w prefiksie (tożsamym lub różnym od towarzyszącego mu przyimka: *dopaść do* drzwi, *dojechać do* domu vs *wpaść do* wody, *wychylać się przez* okno; cf. Kuryłowicz 1964, Kopeccka 2004) reprezentuje tym samym grupę języków tzw. *satellite-framed*

(*S-languages*, np. język angielski). Owe różnice typologiczne w wyrażaniu (kodowaniu) ruchu są o tyle istotne, że w wypadku dorosłych uczących się języka obcego, a którzy opanowali już w stopniu całkowitym własny język ojczysty, wymagają restrukturyzacji kognitywno-syntaktycznej przyswojonych w języku pierwszym pojęć i wyrażen w celu (ponownego) opanowania ich w języku drugim. Jak wykazują badania (Slobin 1991, Giacobbe 1992, Lambert 1998, Carroll i von Stutterheim 2003) dorośli uczący się języków obcych są jednak raczej oporni na ten typ restrukturyzacji mentalno-gramatycznej. Dlatego być może Francuzi uczący się języka polskiego budują zdania typu (Sikora 2008):

Doszedł do nas biegnąc(1) zamiast Dobiegł do nas (2).

Ten typ konstrukcji (1) wynika więc najprawdopodobniej z transferu do języka polskiego (tu: obcego) francuskiej struktury (tu: języka ojczystego) typu:

Il nous a rejoints en courant = Dołączył do nas biegnąc.

4. Czasowniki ruchu w narracji

Diagram 1 (poniżej) prezentuje rozkład trzech typów czasowników ruchu (*czasowniki przemieszczenia, czasowniki ruchu zorientowanego, czasowniki ruchu ciała*) w zebranych wypowiedziach badanych grup.

Oznaczenia A1/A2 & PL/FR odnoszą się odpowiednio do poziomów opanowania docelowego języka obcego (1 i 2) oraz wskazują na język wyjściowy badanych (PL – studenci polscy, FR – studenci francuscy). Wyniki uczących się porównane zostały z wynikami rodzimych użytkowników (Natifs) języka (FR – Francuzi, PL – Polacy).

Ogólny rozkład użycia trzech wyróżnionych klas (*czasowniki przemieszczenia, czasowniki ruchu zorientowanego, czasowniki ruchu ciała*) uderza regularnością: we wszystkich badanych grupach (bez względu na poziom opanowania języka obcego oraz język wyjściowy) dominują *czasowniki ruchu zorientowanego* (środkowa część słupków diagramu). Drugą co do liczebności grupą są wszędzie *czasowniki przemieszczenia* (podstawa słupków diagramu); grupa najskromniej reprezentowana to *czasowniki ruchu ciała* (szczyt słupków diagramu).

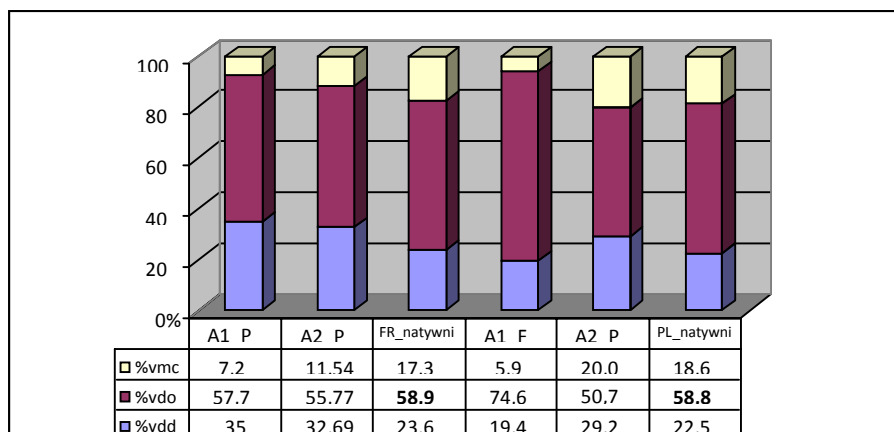

Diagram 1: Dystrybucja trzech klas czasowników ruchu w badanych grupach (%) (vmc = cz. ruchu ciała ; vdo = cz. ruchu zorientowanego; vdd = cz. przemieszczenia).

Uwagę zwraca stosunkowo tożsamy rozkładów użycia typów czasownika u obu grup kontrolnych (lokutorzy natywni): najsilniej reprezentowane czasowniki ruchu zorientowanego mobilizowane są w ilości niemal 59%, czasowniki przemieszczenia – w około 23%, a czasowniki ruchu ciała – w około 18%. Owa izomorficzność obu grup wynika z faktu realizacji tego samego zadania językowego (opowiadanie tego samego filmu rysunkowego) i wskazuje jasno na tożsamość w globalnym użyciu dostępnego materiału leksykalnego, właściwego dla obu języków. Różnice w realizacji zadania (w kompozycji repertuarów werbalnych) sytuują się więc najprawdopodobniej wewnątrz poszczególnych badanych klas.

4.1. *Iść* czyli ruch *by default*. O czasownikach ruchu zorientowanego

Bardzo ciekawą charakterystyką użycia czasowników ruchu zorientowanego jest fakt niemal identycznej ich mobilizacji przez obie grupy kontrolne, tj. odpowiednio lokutorów natywnych języka francuskiego i polskiego (cf. Diagram 1 *supra*). Zwraca również uwagę fakt, że w obu wypadkach duża liczba form wygenerowana została przez powielanie jedynie niektórych czasowników. W wypadku lokutorów francuskich są to: *aller* (70), *sortir* (47), *tomber* (31), *rentrer* (22), *aller chercher* (22), *revenir* (19), *partir* (16), *arriver* (15), *monter* (11), *retourner* (10). W sumie, owe dziesięć najczęstszych czasowników stanowi aż 80,67 % wszystkich form zaklasyfikowanych do grupy *vdo* (cz. ruchu zorientowanego). Co więcej, sam czasownik *aller*, w grupie *vdo* generuje 21,47% użyc.

Jeśli zaś idzie o grupę kontrolną Polaków, to frekwencja pięciu czasowników jest tu wyraźnie wyższa, są to: *pójść* (17, *aller*_[perf]), *iść* (12 *aller*_[imperf]), *wyść* (11, *sortir*_[perf]), *wychodzić* (10, *sortir*_[imperf]), *wpaść* (10, *tomber*_[perf]). Użycia form osobowych i nieosobowych tych czasowników stanowią razem 50% *vdo* mobilizowanych przez rodzimych użytkowników języka polskiego. Nie mniej jednak, w stosunku do grupy francuskiej, czasownik o najwyższej frekwencji – *pójść*, 17 wystąpień (14,16 % in *vdo*) – nie może konkurować z *aller* (21,5%) wszechobecnym w produkcjach francuskich.

Wspomniane podobieństwa i różnice są najprawdopodobniej spowodowane przez konflikt semantyczno-leksykalny badanych systemów językowych, o ile bowiem bogata derywacja leksykalna właściwa dla języka polskiego (jak i dla większości języków słowiańskich, cf. Grzegorzczkova & al. 1998 : 539) pozwala na tworzenie wielorakich derywatów o różnorodnych niuansach znaczeniowych, to w analitycznym języku francuskim różnice sensu czasownika (synonimy semantyczne) oddawane są zazwyczaj poprzez grupy syntaktyczne zbudowane wokół podstawowej jednostki leksykalnej. Zwrócił na to uwagę Kielski (1956: 18) w swojej analizie porównawczej struktury języków francuskiego i polskiego:

[...] zdarza się i tak, że język francuski nie posiada potrzebnych synonimów syntetycznych i musi uciekać się do wyrażen formalnie analitycznych. Gdy w języku polskim mamy np. *iść*, *chodzić*, *jechać* [...], to język francuski na oddanie tych wszystkich znaczeń, reprezentowanych przez te synonimy, posługuje się czasownikiem *aller* (i co najwyżej jeszcze *marcher*), a więc czasownikiem o szerokim zakresie, które analitycznie zwięża się dopiero za pomocą determinantów (*à pied*, *à cheval*, *à bicyclette*, *en voiture*, *en avion*, itd.) — stosownie do potrzeby. Zasada pozostaje ta sama: synonimów i w tym wypadku nie brak, wybierają tylko formę analityczną, determinującą dokładniej znaczenie.

Ta właśnie strukturalna różnica sprawia, że uczący się obu języków jako obcych (zwłaszcza na niezaawansowanym stopniu ich znajomości) nie radzą sobie z przełożeniem systemu języka pierwszego na system języka drugiego.

Mimo początkowej dominacji ilościowej czasownika *iść*, któremu najwyraźniej uczący się przypisali rolę prototypu ruchu (Viberg 2002), już na poziomie A2 repertuar *vdo* uczących się zbliża się do wartości uzyskanych przez grupę kontrolną: A1_FR 24% > A2_FR 30,3% > Natywni_PL 24,16 % i wskazuje jasno na tendencje zgodne ze strukturą języka docelowego.

Polacy uczący się języka francuskiego wykazują globalną tendencję rozwoju zgodną z zachowaniem językowym ich francuskich homologów. Na poziomie B1 (A1_PL) repertuar *vdo* nosi jeszcze widoczne cechy języka wyjściowego

badanych: jest mniej jednorodny (11 czasowników ma tylko jedno wystąpienie); po drugie, czasownik *aller* (prawie 30% wystąpień w grupie czasowników ruchu zorientowanego) nie występując w grupach syntaktycznych „obsługuje” co najmniej pięć grup znaczeń:

- 26 *vdo_aller* (*iść*)
- 2 *vdo_aller_id=aller_s_en* (*pójść sobie*)
- 1 *vdo_aller_id=patiner* (*jeździć na łyżwach*)
- 1 *vdo_aller_id=rentrer* (*wrócić*)
- 1 *vdo_aller_id=tomber* (*upaść*)

U uczących się na poziomie B2 (A2_PL), czasownik *aller* ma frekwencję podobną do rezultatu grupy kontrolnej (Francuzi natywni) i sięga około 20%, a repertuar *vdo* swoją kompozycją przypomina istotnie zasób leksykalny rodzimych użytkowników języka: u obydwu grup czasowniki *sortir*, *aller*, *tomber*, *revenir*, *monter* występują najczęściej, a ich użycie sięga 80%.

4.2. Paść czyli upadek *by default*. O czasownikach ruchu ciała

O ile wyrażenie ruchu za pomocą czasowników *iść/aller* i ich ekwiwalentów francuskich i polskich sprawiało wyraźnie większą trudność grupom francuskojęzycznym, tak użycie czasowników ruchu ciała (*vmc*) jest bardzo ograniczone u wszystkich badanych, z tym jednak zastrzeżeniem, że repertuary rodzimych użytkowników języka wielokrotnie przewyższają repertuary uczących się.

Francuzi natywni 96 wystąpień <i>vmc</i>	A1_PL 13 wystąpień <i>vmc</i>	A2_PL 36 wystąpień <i>vmc</i>
Polacy natywni 38 wystąpień <i>vmc</i>	A1_FR 4 wystąpienia <i>vmc</i>	A2_FR 13 wystąpień <i>vmc</i>

Tabela 1: Użycie czasowników ruchu ciała (*vmc*) – dane w grupach.

W tej grupie czasowników największą trudnością dla uczących się okazał się czasownik *upaść/upadać* – *tomber*. Jak w wypadku czasownika *aller* (cf. Kielski 1958), tak i kasus czasownika *tomber* i jego ekwiwalentów zasadza się na różnych schematach sematyczno-kognitywnych, którymi posługują się oba porównywane języki.

W języku francuskim, czasownik *tomber* (*upadać*) posiada dwa podstawowe znaczenia (*Le Nouveau Petit Robert* ([1993]/2001: *tomber*):

A. être entraîné à terre en perdant son équilibre ou son assiette → **choir**

B. être entraîné vers le sol, d'un lieu élevé à un lieu bas ou profond, quand ce qui retenait ou soutenait vient à manquer → **dégréngoler**

Odpowiednio, język polski dysponuje trzema (a razem z rozróżnieniami aspektowymi – sześcioma) odrębnymi leksemami kodującymi upadek: *spa-ść/-dać*; *upa-ść/-dać*; *przewr-ócić/-acać się*, odnoszącymi się odpowiednio do (*Słownik Języka Polskiego*, <http://sjp.pwn.pl/>):

a) spaść — spadać

1. przemieścić się w powietrzu w dół, tracąc punkt zaczepienia lub równowagę

b) upaść — upadać

1. zmienić nagle pozycję ze stojącej na leżącą

c) przewrócić się — przewracać się

1. tracąc równowagę, wyrzucić się; też o przedmiotach, rzeczach, itp.: upaść na bok lub spodem do góry.

Przy czym a) *spaść — spadać* jako czasownik przemieszczenia (z *góry w dół*) nie jest w naszym rozumieniu czasownikiem ruchu ciała (*vmc*), a czasownikiem ruchu zorientowanego (*vdo*). Podobnie dla języka francuskiego, *tomber* w sensie B. *dégréngoler* (dosł. *być pociągniętym ku ziemi*) nie należy do klasy *vmc*, a do klasy *vdo*.

Reasumując: francuski czasownik *tomber* może mieć w języku polskim dwa podstawowe odpowiedniki: *upaść* i *przewrócić się*. Dodatkową trudność stanowi fakt, że *upaść* jest już derywatem (dokonanym) od *paść* (forma podstawowa, niedokonana), a *przewrócić się* nie ma wspólnego rdzenia z formami *paść-upaść*.

Analiza zgromadzonych danych językowych wskazuje dobitnie, że to wyzwanie kognitywno-sematyczne przerasta możliwości percepcyjno-produkcyjne wszystkich uczących się poddanych obserwacji.

Typowe wypowiedzi frankofonów w języku polskim jako obcym ilustrują przykłady 1-4:

1) wychodzi od budki. ale *padat* bo tu był taki śnieża w dole (A1_FR)

2) potem dziewczyna ma kłopot. *pada w woda* (A1_FR)

3) s-próbuje chodzić i nie mogę. *pa/padat* nie rozumie co się stało (A2_FR)

4) ten mały łopak ma wypadek bo lód jest może za nie jest solidna i *pada do wody* (A2_FR)

W cytowanych fragmentach wypowiedzi mamy do czynienia z typową generalizacją jednego leksemu i to w jego najbardziej podstawowej formie: dla frankofonów najkrótsza i najprostsza jednostka leksykalna kodująca upadek (*padać*) stanowi naturalny odpowiednik funkcjonującego w języku francuskim niezłożonego (również) czasownika *tomber* i tworzy tym samym jego ekwiwalent prymarny (*primary countrepart*, Arabski 1979). Na obserwowanym etapie akwizycji, studenci francuskojęzyczni nie wiedzą jeszcze, że w standardowej polszczyźnie czasownik *padać* odnosi się jedynie do specyficznych kontekstów i kolokacji jak zjawiska meteorologiczne: *padać/paść - o deszczu lub śniegu*, czy użycie metaforyczne: *padł wystrzał, padł projekt*. Te użycia - właściwe dla rodzimej znajomości języka - nie mogą być oczywiście przyswojone na wstępnym etapie akwizycji języka obcego.

Co się zaś tyczy studentów polskich uczących się języka francuskiego, to dodatkowa trudność na jaką wskazują ich wypowiedzi sytuuje się na poziomie koordynacji (czy konkordancji) systemu języka ojczystego klasyfikowanego jako *S-framed language* z systemem języka obcego o charakterystyce *V-framed languages* (cf. 4.2 *supra*). I tak, redundantna informacja przestrzenna w języku polskim, właściwa dla czasowników przedrostkowych (poprzedzonych prefiksem) i towarzyszących im (w pozycji post-czasownikowej) przyimków przestrzennych (*u-paść na ziemię, do-paść do drzwi, w-paść w wodę*) powoduje powstanie grup syntaktycznych typu *tomber + cel*, które będąc nawet poprawne składniowo nie znajdują odwzorowania w produkcjach rodzimych użytkowników języka. Jedynie konstrukcja *tomber dans l'eau* (*wpaść do wody*) w żadnej z badanych grup nie nosi znamion idiosynkrazji. Przykłady innych konstrukcji typu *tomber + prepozycja* - poniżej (5-8).

5) Studenci polscy 1 (w języku obcym):

- a) *tomber de* l'escalier (5)
- b) *tomber sur* la niche (2)/*sur* son chien (1)

6) Francuzi (w języku ojczystym):

- a) *tomber contre* l'escalier (1)
- b) *tomber dans* la niche (1)/*dans* le toit de la niche (1)
- c) *tomber sur* le toit de la niche (1)

7) Studenci polscy 2 (w języku obcym):

- a) *tomber dans* le trou (2)
- b) *tomber sur* sa niche (2)/*sur* la paille (1)/*sur* l'eau, *sur* le lac = *dans* l'eau (1)
- c) *tomber dedans* (3)
- d) *tomber de* l'escalier (1)

8) **Francuzi (w języku ojczystym):**

- a) *tomber au fond* de l'étang (1)
- b) *tomber à travers* la glace (1)
- c) *tomber au milieu* de l'eau (1)
- d) *tomber dans* le trou [de glace] (3)/dans la glace (1)/dans la mare (1)/ dans le lac (1).

Nadużywanie przyimka *sur* (*na*), widoczne zwłaszcza w produkcjach grupy A2_PL, jest kolejnym znakiem silnego wpływu języka ojczystego na sposób leksykalizacji relacji przestrzennych w języku obcym. *Sur* stojące po czasowniku *tomber* odwzorowuje bowiem typowy dla języka polskiego schemat konceptualno-składniowy *upadać na*:

upadać (też: *spadać*, *przewracać się*) **na** [lokalizacja: przedmiot A wchodzi w kontakt z powierzchnią B z powodu prawa powszechnego ciężenia lub poprzez przyłożenie siły z zewnątrz].

Ta ostatnia uwaga nakazuje sądzić, że o ile uczący się z grupy A2_PL prezentują zachowania językowe bliższe rodzimym użytkownikom języka niż studenci z grupy A1_PL, to jednak obie grupy badanych ustabilizowały użycie jedynie leksemu *tomber*, podczas gdy funkcjonowanie syntagmy postwerbalnej (czasownik + grupa przyimkowa) pozostaje jeszcze idiosynkratyczne. Dlatego też skądinąd jednoznaczna interpretacja wyrażenia typu *il (garçon) est tombé sur la glace* jest trudna, a wręcz niemożliwa: nie wiadomo bowiem, czy chłopiec *upadł na lód* czy *upadł na lodzie*, ponieważ się poślizgnął. To z kolei prowadzi do konkluzji, że nawet na poziomie B2 (grupa A2_PL), zdania i konstrukcje gramatycznie poprawne nie dają gwarancji na ich użycie właściwe dla standardowej formy języka docelowego (cf. Corder 1971).

4.3. ...i żeby sobie pośliznąć. O czasownikach przemieszczenia

We wszystkich badanych grupach czasowniki przemieszczenia (*vdd*) stanowią grupę pośrednią pomiędzy najliczniejszymi czasownikami ruchu zorientowanego (*vdo*), a najmniej licznymi czasownikami ruchu ciała (*vmc*).

A1_PL 35%	A2_PL 32,69%	Natywni_FR 23,69%	A1_FR 19,40	A2_PL 29,23%	Natywni_PL 22,55%
--------------	-----------------	----------------------	----------------	-----------------	----------------------

Specyfika filmu (kreskówki *Reksio*), na podstawie której powstały opowiadania badanych sprawia, że najczęściej używanymi czasownikami przemieszczenia – bez względu na język i poziom grupy – są jednostki *glisser* (*ślizgać się*), *patiner*

(*jeździć na łyżwach*) oraz ich niestandardowe ekwiwalenty polskie takie jak *spacerować (se promener)* czy *jeździć (aller par un moyen de locomotion)*.

W wypowiedziach studentów polskich (zarówno na poziomie 1 jak i 2) uderza idiosynkrazja w użyciu francuskiego czasownika *glisser*. Jego polskiej formie zwrotnej: *ślizgać się / poślizgnąć się* odpowiada bowiem niezwrrotny, czyli taki, któremu w tym kontekście nie towarzyszy zaimek *się*, czasownik *glisser*. Nota bene, francuski dysponuje jednostką leksykalną *se glisser*, ale jego polskim ekwiwalentem jest czasownik *wślizgnąć się* np. *w tłum, pod koc*, etc.

	A1_PL	A2_PL	Natywni_FR
Glisser	9,5 % w tym: <i>se glisser</i> = 12,7 %	11,8 % w tym: <i>se glisser</i> = 26,5 %	20,6 %

Jak w przykładach 9 i 10:

- 9) *il s'est glissé à côté de sa niche et puis il a fait pipi. il est allé chez son patron un petit garçon qui habite la maison à côté. le garçon s'est glissé aussi. (A1_PL)*
 10) *bon il a aperçu que il y a [//] le [/] le sol [//] la terre elle est glacée. il y a de glace. il s'est glissé. il a tombé. (A2_PL)*

Podczas gdy rodzimi użytkownicy języka (Francuzi) optują albo rzeczywiście za czasownikiem *glisser* (przykład 11), bądź też używają peryfrazy, gdzie pojawia się jednostka *glace* ou *glacé* (np. *l'eau glacée*) jako przyczyna „poślizgu”, ale gdzie sam czasownik *glisser* nie występuje (przykład 12):

- 11) *il glisse parce que tout l'eau qui est devant sa niche est gelée. (FR_Natifs)*
 12) *un petit chien qui se réveille un matin et qui en sortant de sa niche s'aperçoit ou en tout cas sort de sa niche et marche sur une plaque de glace/de verglas et tombe. (FR_Natifs)*

W wypowiedziach Polaków, czasownik *se glisser*, zastępuje też podstawowy z punktu widzenia historyjki (wyprawa na łyżwy, jazda na zbyt cienkim lodzie po tafli dopiero co zamrożonego stawu) czasownik *patiner (jeździć na łyżwach)*. Takie, nomem omen, *glissement de sens*, spowodowane jest przeniesieniem na jednostkę z języka obcego, rozszerzonego znaczenia polskiej jednostki leksykalnej *ślizgać się/poślizgnąć się na lodzie = jeździć/pojeździć na łyżach*. Wskazują na to odpowiednio przykłady 13 i 14.

- 13) *maintenant Reksio, il commence à pleurer. il est désolé. il ne veut plus se glisser. Alors, il est assis au bord du lac. le garçon il prend le patin. il se glisse. (A1_PL)*
 14) *Reksio a pris l'un des patins et il a commencé à se glisser. (A2_PL)*

Kontynuując uwagi na temat czasownika *patiner* (*jeździć na łyżwach*), warto zwrócić uwagę na niezwykłą różnorodność form niestandardowych, utworzonych przez badanych w celu zapewnienia luki słownej pojawiającej się w ramach niepełnej kompetencji leksykalnej w języku drugim (*innovation strategy*, cf. Broeder et al. 1988). Uprzedzając niejako uwagi na temat zachowań językowych Francuzów w sytuacjach analogicznych, dodać należy, że oni także korzystali szeroko z tworzonych przez siebie *ad hoc* neologizmów, np. *patynować*, *zrobić patinage* – *jeździć na łyżwach*, *ratunkować*, *sekurować* – *ratować*.

Na zakończenie rozważań szczegółowych na temat rozwoju repertuarów językowych oraz wpływu tego rozwoju na leksykalizację wydarzeń przedstawionych w narracji, przyjrzymy się aktywności leksykalnej - w analogicznych sytuacjach komunikacyjnych - Francuzów uczących się języka polskiego jako obcego.

Najogólniej rzecz ujmując, ich zachowania językowe potwierdzają tendencje zobrazowane już dla grupy Polaków. Podobnie jak studenci polskojęzyczni, frankofoni nie przyswoili sobie schematów składniowych właściwych dla polskich czasowników. W ich wypadku, piętą achillesową okazał się nie tylko czasownik *ślizgać się*, ale także, semantycznie mniej złożony, czasownik *spacerować*. Mamy więc w produkcjach studentów francuskich i *spacerować się*, i *ślizgać sobie* (cf. przykłady 15 i 16).

15) ale kiedy wraca to chłopczyk potrzebuje tą łyżwę żeby *sobie ślizgać / poślizgać* (A2_FR)

16) tak i potem idą na wieś space / i *spacerują się*. (A1_FR)

5. Wnioski

Przedstawione powyżej rozważania szczegółowe pozwalają wysnuć trzy typy konkluzji, które odnoszą się wprawdzie bezpośrednio do zbadanego materiału językowego, nie mniej jednak przyjąć można, że stanowią przyczynek do szerszej refleksji nad akwizycją języka obcego, zwłaszcza w konfiguracji: język słowiański/język romański, czyli wobec języka wyjściowego i docelowego, które reprezentują różne grupy typologiczne: język syntetyczny / język analityczny, *S-framed language* / *V-framed language*.

1. Obserwacja sposobu, w jaki uczący się budowali odpowiednie repertuary leksykalne (wewnątrz wymienionych grup czasowników) pozwala sadzić, że zasadnicza trudność w konstruowaniu nowego systemu znaczeń nie polega na znalezieniu samych tylko odpowiedników ściśle „słownikowych”, lecz wynika z konieczności zbudowania nowego typu relacji: *pojęcie* (rodzaj ruchu, jego kierunek,

właściwości, etc.) – *leksem* (forma leksykalna). Budowa repertuaru językowego opiera się tak więc w dużej mierze na zdolności rekonceptualizacji schematów kognitywnych (Giacobbe & Lucas 1980; Giacobbe 1992) związanych z wyrażaniem ruchu i dostosowania ich do wymogów i środków językowych jakimi dysponuje język obcy.

Takie przejście, nie od leksemu do leksemu, a od konceptualizacji do konceptualizacji jest dla uczącego się procesem długotrwałym i żmudnym. Wymaga on bowiem nie tylko zrozumienia schematów konceptualnych języka obcego, ale także dekonstrukcji tych schematów w języku pierwszym na rzecz nowych konstrukcji w języku drugim. Innymi słowy, zgodnie z sugestią Slobina (1996), uczący się przejść musi od *mówienia dla myślenia* do *myślenia dla mówienia* (*thinking to speaking*).

2. Rozwój analizowanych repertuarów leksykalnych, w swoim wymiarze porównawczym (grupa poziomu 1, a grupa poziomu 2), sugeruje, że w wypadku uczących się, konstrukcja nowych zasobów słownikowych jest wypadkową pomiędzy osiągniętą już przez nich znajomością środków językowych właściwych dla języka docelowego (znajomość ta jest zasadniczo różna na różnych etapach akwizycji, a zgodnie z ogólnie przyjętym założeniem - wzrasta wraz z kolejnymi etapami przyswajania języka obcego), a ich (tj. uczących się) zdolnością do stałego porównywania obu systemów (język obcy, a język ojczysty) w celu nieustannego śledzenia występujących w nich różnic i podobieństw. Na tej właśnie podstawie uczący się budują własne „reguły krytyczne”, które pozwalają im na testowanie własnych hipotez na temat funkcjonowania języka obcego, a tym samym – na rozwój ich własnego interjęzyka, aż do momentu, w którym w największym stopniu będzie on tożsamy ze standardową wersją języka docelowego.
3. Porównanie trybu postępowania w wypadku przechodzenia uczących się od systemu języka typu *S-Language* (język polski) do systemu języka typu *V-Language* (język francuski) i odwrotnie, sugeruje istnienie pewnych etapów akwizycji właściwych dla dekonstrukcji własnego i konstrukcji nowego systemu środków językowych; zdefiniować można je następująco:

przewaga podstawowych form czasownika (1) > rozszerzenie spektrum znaczenia czasownika (2) > mobilizacja wtórnych znaczeń kontekstowych czasownika (3) > użycie czasownika i szerokiej gamy przyimkowych grup postwerbalnych

Sugerowana ewolucja użycia środków językowych oferowanych przez język docelowy podkreśla proces jednoczesnej konstrukcji i dekonstrukcji istniejących w świadomości językowej lokutora systemów.

W świetle przeprowadzonych analiz, stwierdzić można także, że obserwacja repertuaru czasowników jest dobrym probierzem zmian zachodzących na kolejnych etapach akwizycji języka obcego. Dla uzyskania pełniejszego obrazu poruszanych kwestii warto było by jeszcze uzupełnić istniejące dane o korpus wypowiedzi dziecięcych na wczesnym (4-6 lat) i późniejszym (8-10 lat) etapie akwizycji, by stwierdzić być może bardziej jednoznacznie, jakie trudności w przyswajaniu danego języka obcego wynikają z jego konceptualnej różnicy z językiem docelowym, a co w danym języku (wyjściowym) najdłużej opiera się akwizycji jako zjawisko „naturalnie” złożone pod względem konceptualnym i formalnym (cf. Paprocka-Piotrowska, Martinot i Gerolimich 2012).

BIBLIOGRAFIA

- Arabski, J. 1979. *Errors as indications of the development of interlanguage*. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Bartmiński, J. 2007. *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Bartmiński, J. i Tokarski, R. 1986. « Językowy obraz świata a spójność tekstu ». (w) *Teoria tekstu. Zbiór studiów* (red. T. Dobrzyńska). Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich: 65-81.
- Broeder, P., Extra, G., Hout, R. van, Strömquist, S. i Voionmaa, K. (red). 1988. *Second Language Acquisition by Adult Immigrants. Final Report. Vol. 3: Processes in the developing lexicon*. Strasbourg / Tilburg / Göteborg: E.S.F.
- Corder, P. S. 197. « Idiosyncratic Dialect and Error Analysis ». *International Review of Applied Linguistics* IX/2: 147-160.
- Demagny, A-C. i Paprocka-Piotrowska, U. 2004. « L'acquisition du lexique verbal et des connecteurs temporels dans les récits de fiction en français LA et L2 ». *Langages* 155: 52-75.
- Caroll, M. i Stutterheim, C. von. 2003. « Typology and information organisation: perspective talking and language-specific effects in the construction of events ». (w) *Typology and Second Language Acquisition* (red. A. Ramat). Berlin: de Gruyter: 365-402.
- Europejski System Opisu Kształcenia Językowego*. 2003. Warszawa: CODN.
- Florczał, J. 1997. « Relations sémantiques entre les verbes de mouvement et de position du polonais et du français ». (w) *Polysémie, Synonymie, Antonymie. Relations dans le lexique. Aspect théoriques et applicatifs* (red. J. Sypnicki). Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego: 47-72.
- Gniadek, S. 1979. *Grammaire contrastive franco-polonaise*. Warszawa: PIW.
- Gawelko, M. 1989. *Remarques sur l'économie de l'expression linguistique romane*. Nieopublikowany manuskrypt.

- Giacobbe, J. 1992. *Acquisition d'une langue étrangère. Cognition et interaction*. Paris: CNRS Editions.
- Giacobbe, J. i Lucas, M. 1980. « Quelques hypothèses sur le rapport langue maternelle – systèmes intermédiaires à propos d'une étude sur l'acquisition des verbes espagnols 'ser' et 'estar' par des adultes francophones ». *Encrages. Enseignement - Recherche: théories et pratiques. Numéro spécial: Acquisition d'une langue étrangère*: 25-36.
- Grzegorzczkova, R. 2002. *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Grzegorzczkova, R., Laskowski R. i Wróbel, H. 1998. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kielski, B. 1956. *Język francuski a polski. Przyczynek do typologii języków*. [Łódzkie Towarzystwo Naukowe] Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kielski, B. 1957-1960. *Struktura języków francuskiego i polskiego w świetle analizy porównawczej. Cz. 1-2*. [Łódzkie Towarzystwo Naukowe] Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Kopecka, A. 2004. *Etude typologique de l'expression de l'espace: localisation et déplacement en français et en polonais*. Nieopublikowana rozprawa doktorska. Université Lumière Lyon 2.
- Kuryłowicz, J. 1964. *The inflectional categories of indo-european*. Heidelberg: Carl Winter.
- Lambert, M. 1998. « Temporal reference in story re-telling. Comparison between French and American native speakers and French advanced learners of English ». (w) *Contemporary Approaches to Second Language Acquisition in Social Context* (ed. V. Regan). Dublin: University College Dublin Press : 62-74.
- Lamiroy, B. 1983. *Les verbes de mouvement en français et en espagnol. Linguisticae investigationes, Supplementa 11*. Amsterdam/Philadelphie: Jonh Benjamins & Leuven University Press.
- Le Nouveau Petit Robert* 1993 (éd. 2001). Paris: Dictionnaires Le Robert.
- Levelt, W. 1989. *Speaking. From Intention to Articulation*. Cambridge MA: The MIT Press.
- Mac Whinney. 2000. *The CHILDES Project: Tools for Analyzing Talk*. Mahwah, NY: Lawrence Erlbaum. Wersja on-line: *The CHILDES Project. Vol.1 /Part 1: The CHAT Transcription Format. Vol. 2/Part 2: The CLAN Programs*; <http://childes.psy.cmu.edu> [28.12.12].
- Paprocka-Piotrowska, U. 2008 *Contre au risque de tout changer. Complexité conceptuelle et référence aux procès dans l'acquisition du français L2 et du polonais L2*. Lublin: TN KUL i KUL.
- Paprocka-Piotrowska, U., Martinot C., Gerolimich S. (red). 2012. *La complexité en langue et son acquisition*. Lublin: TN KUL i KUL.
- Sapir, E. 1978. « Gramatyki i jego język ». (w) *Kultura, język, osobowość. Wybrane eseje* (tłum. B. Stanosz i R. Zimand). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Selinker, L. 1972. « Interlanguage ». *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching* X/3: 209-231.
- Słownik Języka Polskiego* PWN. Wersja on-line: <http://sjp.pwn.pl/> [28.12.12].

- Sikora, D. 2008. *May an event approach be useful in dealing with polish motion verbs?* Wersja on-line: <http://languages.uchicago.edu>. The Slavic Cognitive Linguistics Association SCLA, SCLA 2007 Conference at the University of Chicago. [28.12.12].
- Slobin, D. 1991. « Learning to think for speaking: Native language, cognition, and rhetorical style ». *Pragmatics* 1: 7-26.
- Slobin, D. 1996. « From 'thought and language' to 'thinking for speaking' ». (w) *Rethinking linguistic relativity* (red. J. J. Gumperz, i S.C. Levinson). Cambridge: Cambridge University Press: 70-96.
- Slobin, D. 2004. « The Many Ways to Search for a Frog. Linguistic Typology and the Expression of Motion Events ». (w) *Relating events in narrative. Vol. 2: Typological and contextual perspectives* (red. S. Strömquist, L. Verhoeven). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates: 219-257.
- Tesnière, L. 1976. *Eléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck.
- Talmy, L. 1985. « Lexicalisation patterns: semantic structure in lexical form ». (w) *Language Typology and Syntactic Description. Vol. 3: Grammatical Categories and the Lexicon* (red. T. Shopen). Cambridge: Cambridge University Press: 56-149.
- Talmy, L. 2000. *Toward a cognitive semantics*. Cambridge MA: MIT.
- Viberg, Å. 2002. « Basic Verbs in Second Language Acquisition ». *Revue Française de Linguistique Appliquée* VII-2: 51-69.
- Whorf, B. L. 1982. « Język, umysł i rzeczywistość ». (w) *Język, myśl i rzeczywistość* (tłum. T. Hołówka). Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy: 332-362.
- Watorek, M. éd. 2004. *Langages* 155. *Construction du discours par des enfants et des apprenants adultes*.
- Wierzbicka, A. 1978. « Sapir a współczesne językoznawstwo ». (w) [Wstęp do] E. Sapir, *Kultura, język, osobowość*. Warszawa: PIW: 5-30.